

Голові спеціалізованої вченої ради

ДФ 20 051. 091

Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника

доктору психологічних наук, професору

Гояну Ігорю Миколайовичу

(76018, м. Івано-Франківськ,

вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, завідувачки кафедри
практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного**

університету ім. В. Даля, Завацької Наталії Євгенівни

на дисертаційну роботу Демчини Ольги Мирославівни «Соціально-

психологічні механізми формування гендерної толерантності у студентської

молоді», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі

спеціальності 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність обраної теми. Гендерні відносини пронизують усі сфери людської життєдіяльності, виступаючи одночасно метою, регулятором, засобом, каталізатором та результатом активності особистості. Гендерна проблематика є фундаментальною для соціальних та поведінкових наук і належить до тих актуальних тем, які супроводжували всі періоди становлення наукового знання та залишаються актуальними в умовах сучасності. Закономірне ускладнення механізмів міжстатевих взаємодій, регулятивів рольової поведінки вступає у суперечність із соціокультурною системою цінностей, яка часто не встигає адаптуватися до таких стрімких змін. Тому звернення Демчини О.М. до визначення соціально-психологічних механізмів формування гендерної толерантності молоді, й особливо студентської молоді, вважаємо своєчасним та затребуваним. Актуальність вирішення

означеної проблематики пов'язана й з недостатністю розробки теоретичних та практичних її аспектів у спрямованості до умов сучасних реалій, а також соціальною значущістю, що достатньою мірою обґрунтовано авторкою у роботі. З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Демчини О.М. має науковий та практичний інтерес, й виявляється актуальною та доцільною науковою працею у галузі психології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень, викладених у дисертації Демчини О.М. підтверджується наочно запропонованою логікою, що знайшла своє відтворення у меті, завданнях, аналізі наукової літератури, визначенні теоретичних та методологічних засад дослідження; застосуванням методів, які є адекватними об'єкту та предмету дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних.

Вагомою є **наукова новизна** отриманих у дослідженні результатів: авторкою дисертації обґрунтовано соціально-психологічні механізми формування толерантних уявлень та ставлень особистості, саме: соціальне навчання (актуалізується у розвитку когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів гендерної толерантності протягом усього періоду здобуття освіти (як у межах навчального процесу, так і поза ним); вплив професійного середовища через перетворення ціннісно-сислової сфери студента під впливом критеріїв професійної компетентності у сфері міжгендерних відносин; соціальної та професійної апробації толерантних ставлень (актуалізується через практику випробування мотивів, установок та стереотипів у міжособистісних міжгендерних відносинах у середовищі ЗВО та у професійному середовищі під час проходження навчально-виробничої практики); виокремлено емпіричні показники вивчення гендерної толерантності, яка розглядається як цілісна єдність таких компонентів: когнітивного (розуміння змісту гендерної толерантності, головних умов її розвитку та основних проявів толерантного та інтолерантного ставлення, високий рівень самоповаги, самоінтересу

та самовпевненості, низька тенденція до самозвинувачення), емотивного (емоційна стійкість, здатність проявляти емпатію, емоційне прийняття щодо інших людей, високий рівень аутосимпатії, очікування на позитивне ставлення оточуючих, високий рівень особистісного самоприйняття, саморозуміння та низька схильність до самозвинувачення) та поведінкового (самостійність, мотивація розвитку, низький рівень конформності); розроблено та доведено ефективність програми розвитку гендерної толерантності у студентської молоді, яка складається з цільового блоку (визначено мету, яка характеризується розвитком гендерної толерантності за допомогою психологічного тренінгу), науково-проектувального (науково-теоретичні підходи, принципи); розвивально-діяльнісного (характеризується формами та методами навчання); діагностично-результативного (містить компоненти гендерної толерантності).

Теоретична і практична значущість результатів дослідження Демчини О.М. обумовлена отриманими даними щодо визначення соціально-психологічних механізмів формування гендерної толерантності молоддю, окресленням структурної моделі розвитку гендерної толерантності у студентській молоді, глибоким теоретико-методологічним аналізом стану соціально-психологічних механізмів формування толерантних уявлень та ставлень особистості в цілому та гендерних зокрема, чітким формулюванням основних положень соціально-психологічної концепції толерантного ставлення, обґрунтуванням дослідницьких схем та авторських процедур дослідження, виваженими й цілісними висновками на основі результатів проведених наукових студій. Все це свідчить й про зрілість дисертаційного дослідження та системність мислення його авторки.

Апробація результатів дисертації. Варто зазначити, що результати проведеного дослідження, які викладені у дисертації, пройшли апробацію та оприлюднені на науково-практичних конференціях. Основні дані дисертаційної роботи достатньо представлено у публікаціях авторки, з яких 5 статей одноосібних, 2 публікації - у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертаційну роботу викладено на 146 сторінках основного тексту; вона складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (170 найменувань, 43 з яких іноземними мовами) і додатків.

Вступ відображає стан наукової проблеми, її актуальність та соціальну значущість, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів та публікації.

У першому розділі дисертації здобувачка розробляє методологічний базис для вивчення соціально-психологічного феномену гендерної толерантності як єдності когнітивного (охоплює в собі розуміння змісту гендерної толерантності, головних умов її розвитку та основних проявів толерантного та інтолерантного ставлення), емотивного (емоційну стійкість та здатність проявляти емпатію та емоційне прийняття щодо інших людей, які мають суттєві відмінності за гендерними ознаками та не відповідають усталеним гендерним нормам і стереотипам) та поведінкового (комплекс вмінь та навичок, що забезпечують здатність людини до продуктивної взаємодії з іншими, незалежно від їх гендерної належності та пріоритетних гендерних норм, стереотипів і традицій) компонентів.

Актуальним і методологічно цінним видається, передусім, зміщення об'єктного поля дослідження у процесуальну площину і фокус на вивченні соціально-психологічного процесу формування уявлень та ставлень. Завдяки такому методологічному підходу, а також залученню теорій психології соціального пізнання, авторка виходить на ідеї конструювання уявлень, ставлень у процесі соціальної взаємодії, що дозволяє їй сконструювати теоретичну модель процесу формування гендерної толерантності у соціальній взаємодії.

Грунтовний аналіз різних підходів на феномен гендерної толерантності, у свою чергу, дозволяє здобувачці окреслити широке поле понять, які набувають нового звучання, набуваючи процесуальності - гендерне ставлення, гендерні уявлення тощо.

Здобувачці вдається розкрити гендерну толерантність як особистісну позицію, яка розглядається як єдність:

1) процесів вольової саморегуляції, спрямованої на прийняття гендерних відмінностей іншої особи, та 2) особистісного конструкту (утвореного установками, цінностями та мотивами особистості), який спрямовує активність особи до уникнення, запобігання та припинення ситуації гендерної нерівності у професійній, громадянській, сімейній, духовно-релігійній та інших сферах відносин; 3) гендерна толерантність як уявлення, ставлення. Проведено рефлексії щодо соціально-психологічних механізмів, які впливають на формування гендерної толерантності студентської молоді в умовах ЗВО, зокрема, соціальне навчання, що актуалізується у розвитку когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів гендерної толерантності протягом усього періоду здобуття освіти (як у межах навчального процесу, так і поза ним). Глибокий аналіз сучасного стану розвитку досліджень дозволяє авторці розробити структурну модель розвитку гендерної толерантності у студентської молоді, що передбачає кілька блоків: цільовий (визначено мету, яка спрямована на розвиток гендерної толерантності за допомогою психологічного тренінгу), науково-проектувального (науково-теоретичні підходи, принципи); розвивально-діяльнісний (характеризується формами та методами навчання); діагностично-результативний (компоненти гендерної толерантності, а саме: когнітивний (розуміння досліджуваними значення, змісту та проявів толерантного ставлення до гендерних відмінностей, а також прийняття ними ідей гендерної рівності та запобігання сексистським проявам); емотивний (готовність до прийняття гендерної різноманітності інших людей та здатність відчувати емпатію до тих, хто не відповідає усталеним гендерним нормам та стереотипам;) і поведінковий (готовність до реалізації конструктивних стратегій поведінки з оточуючими, незалежно від їхньої гендерної ідентичності, а також налаштованість на реалізацію стратегії співробітництва та компромісу у можливих конфліктних ситуаціях у гендерному просторі.

Теоретичний аналіз проблеми органічно поєднується з кваліфікованим підходом до обрання адекватних прийомів і методів емпіричного дослідження. У відповідності до визначеної мети і завдань дисертанткою використано вдале поєднання кількісних та якісних методів, що дозволило забезпечити здобувачці валідність методики дослідження, яка висвітлена у другому розділі роботи присвячено предметному полю дослідження, - розробці моделі емпіричного дослідження соціально-психологічних механізмів формування гендерної толерантності у студентської молоді; рівнів прояву гендерної толерантності; показників гендерної толерантності у студентської молоді; типу гендерної ідентичності. Оригінальним доробком є запропонована авторська методика, спрямована на визначення рівнів гендерної толерантності. Завдяки даній методиці здобувачці вдалося визначити зв'язок між рівнями розвитку гендерної толерантності та типом гендерної ідентичності, що надалі дозволило визначити групи осіб для формувального експерименту.

Загалом дослідженням зафіксовано взаємозв'язки між: толерантністю досліджуваних до гендерних відмінностей інших людей та проявами толерантності як стійкої властивості особистості; гендерною толерантністю і ціннісними орієнтаціями, рівнем розвитку рефлексивних здібностей, емпатійними тенденціями та особливостями самоствавлення; а також рівнями гендерної толерантності та типом, вимірами гендерної ідентичності особистості. Так, високий рівень фемінних властивостей та гендерної самооцінки супроводжується більшою вираженістю гендерної толерантності, тоді як для досліджуваних з високими показниками за маскулініними властивостями та гендерною стереотипністю є типовим більш низький рівень гендерної толерантності.

Логічним продовженням дисертаційного дослідження є третій розділ, який присвячений висвітленню процедури формувального експерименту - «Експериментальна апробація програми тренінгу розвитку гендерної толерантності». Здобувачка чітко окреслює теоретико-методичні засади розробки

тренінгової програми розвитку гендерної толерантності у студентської молоді, розкриваючи зміст її структурних компонентів. Окрім того, обґрунтовує валідність розробленої програми та надійність отриманих результатів формувального експерименту, що ще раз засвідчує про зрілість дисертаційного дослідження.

Заслуговує на увагу і стиль презентації результатів емпіричного дослідження інформативними схемами, таблицями, поясненнями. Структура дисертації відповідає логіці наукового пошуку. Категоріальний апарат дослідження являє собою систему взаємопов'язаних елементів, спрямованих на вирішення поставлених в дисертації мети і завдань дослідження. Наукова новизна та теоретичне значення роботи безсумнівні.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані, чітко сформульовані і переконливі висновки, що відповідають поставленим завданням, засвідчують досягнення мети та становлять певний внесок у розробку теорії та практики психологічної діяльності.

Дисертаційна робота Демчини О.М. є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Напрямок обраного у рецензованій дисертації дослідження відповідає науковій темі кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Психологія особистості в умовах кризового суспільства», при якій виконувалася дана дисертація.

У цілому представлена до захисту дисертаційна робота є завершеним, обґрунтованим дослідженням, яке виконане на високому теоретико-методологічному рівні. Наголошуючи на загальній позитивній оцінці дисертації, слід разом із тим вказати на окремі прогалини, усунення яких додало б роботі більшої чіткості та глибини:

1. У роботі виокремлено та охарактеризовано основні психологічні підходи до дослідження гендерної проблематики загалом і гендерної толерантності зокрема,

водночас, потребує уточнення, який саме підхід з проаналізованих обрано авторкою як основу дослідження.

2. Представлені у роботі особливості гендерної толерантності студентської молоді притаманні українським студентам західних регіонів незалежно від освітньої специфіки та місця проживання. Було б цікаво порівняти із даними респондентів інших регіонів. Оскільки у роботі зазначається, що дані особливості формування мають соціокультурний контекст.

3. Незважаючи на те, що авторкою у достатньому обсязі проаналізовано погляди зарубіжних і вітчизняних авторів на проблему формування гендерної толерантності, недостатньо розвиненим видається авторське бачення специфіки гендерної толерантності студентством, адже вибірка досліджуваних - це студенти ЗВО.

4. Для більшої переконливості висновків можна було б отримані результати співставити з результатами молоді, яка не навчається у закладах вищої освіти.

Висловлені зауваження та пропозиції носять рекомендаційний характер. Вони не знижують загальної високої оцінки наукової роботи, яка є цілісним, завершеним дослідженням важливої та актуальної проблеми психології.

Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Загалом здобувачка здійснила ґрунтовне та перспективне дослідження, яке має вагомим теоретичним значенням для розширення поля наукових досліджень у сфері соціальної, вікової, педагогічної психології та велику значущість для практики психологічної допомоги. У даному випадку опубліковані аспіранткою наукові праці відбивають основні положення дисертації. Наукова новизна, практична значущість, рівень розробки проблеми свідчать про системність наукового пошуку. Вважаю, що дисертаційна робота «Соціально-психологічні механізми формування

гендерної толерантності у студентської молоді», як за змістом, так і за оформленням відповідає вимогам відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у Наказі МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 р. № 759) щодо оформлення дисертації, а також у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою

Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її авторка, Демчина Ольга Мирославівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри практичної психології
та соціальної роботи Східноукраїнського
національного університету ім. В. Даля

Наталія ЗАВАЦЬКА

Підпис Н. Є. Завацької засвідчую

Начальник відділу кадрів

Ольга КУРТОВА